

Studiemap Theol. Studiebegeleiding G-8**HOOGLIED: ARS AMANDI CHRISTIANA**

Motto: VREES NIET !

Naar aanleiding van
 prof. drs H.M. Ohmann
 HET HOOGLIED, de koning te rijk.
 Barneveld 1988²²

EEN RAADSELACHTIG BOEK

Het bijbelboek HOOGLIED kun je het best typeren als een bundeltje heilige prikkel-lektuur. Dat is de schokkende konklusie waartoe ik bij het lezen en herlezen ervan gekomen ben en die ik in het vervolg zal toelichten. HOOGLIED bestaat uit een aantal oriëntaalse liefdesgedichten, voorgedragen, gespeeld misschien, door 'de dochters van Jeruzalem', die nu eens als koor optreden en dan weer een enkele vrouwen- of mannenstem uit hun midden doen opstaan om de hoofdpersonen van jongen en meisje of bruid en bruidegom te laten spreken. Het geheel is net niet samenhangend-vertellend genoeg om van een gezongen drama of opera te spreken.

De figuren in het boek zijn literair. Daarmee bedoel ik: denkbeeldig. We moeten dus, volgens mij, niet denken aan een echte jongen en een echt meisje die van hun belevenissen vertellen, want deze twee figuren zijn gefingeerd.

Dat kun je hieraan merken dat ze beide als eenvoudige jongelui aan ons worden voorgesteld: een herder en een herderinnetje of bewaakstertje der hoven, maar toch tegelijk een taal voeren die doordrenkt is van de stadskultuur van Jeruzalem die op haar beurt weer buitenlands (vooral egyptisch) beïnvloed is. Door dat feit vallen die twee door de mand als verzonnen personen. Om reële personen te zijn maken ze trouwens samen te algemene dingen door die door elk liefdespaar beleefd kunnen worden. Echte karakters komen daardoor niet uit de verf.

Echt en niet gefingeerd zijn alleen de dochters van Jeruzalem zelf, die misschien ook een zingend mannenkoor van 'vrienden', 'makkers' of 'genoten' naast zich gehad hebben. Deze stemmen nu, afwisselend koor en solo, bedoelen alle meestentijds hetzelfde, namelijk het prikkelen en opwekken van de sexuele liefde. En dat gebeurt niet onbewust, zonder erg of argeloos, nee, dat gaat heel opzettelijk toe. Dat wordt duidelijk uit het feit dat de zangers hier en daar zichzelf in de rede vallen en zichzelf waarschuwen vanuit het besef dat het gevaarlijk is wat ze doen, dat het een spelen is met vuur.

Om dat te laten zien wijs ik op een passage die drie maal in het HOOGLIED voorkomt. Eerst in hfdst. 2:7 : "Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem, bij de gazellen en bij de hinden des velds: wekt de liefde niet op en prikkelt haar niet, voordat het haar behaagt". Deze woorden worden in 3:5 letterlijk herhaald en komen in 8:4 nog een laatste maal terug, nu een klein beetje anders: "Ik bezweer u, dochters van Jeruzalem, waarom wilt gij de liefde opwekken en prikkelen, voor het haar behaagt?" Deze keerzin ontmoeten we

alle drie malen direkt na een erotisch hoogtepunt, twee maal zelfs na woorden die een toespeling op de coïtus bevatten: "Zijn linkerhand is onder mijn hoofd en zijn rechterhand omvangt mij" (2:6 en 8:3). Het lijkt alsof het boek na die erotische hoogtepunten geschrokken verder gaat: "Ik bezweer jullie ... enz."

'De liefde opwekken en prikkelen' - maar dat is nu precies wat het HOOGLIED onbekommerd doet in elk van zijn strofes! Of het nu de lieve woorden zijn die de jongen en het meisje onderling wisselen, of de uitnodigingen die ze naar elkaar laten uitgaan, of de beschrijvingen die ze vrij gedetailleerd van elkaars lichaam geven, of de scènes die het meisje in een waak-droomtoestand doorleeft, - ze hebben allemaal dit ene gemeenschappelijk dat de libido, de sexuele lust, wordt geprikkeld en geplaagd (ge'teased'). Willens en wetens, dat zeg ik nogmaals. Want het is wel waar dat het boek zelf zoals gezegd het gevaarlijke ervan inziet en de dochters van Jeruzalem aanspoort ermee op te houden. Maar effect of resultaat heeft dat niet. Na die bezweringen gaat het boek er gewoon mee door alsof er niets gezegd was.

Dat na waarschuwing toch doorgaan vind je ook bij de overgang van hfdst. 6 naar hfdst. 7: "Wend u, wend u, gij Sulammietische, wend u, wend u, dat wij u bezien!" Het zijn de vrienden, de makkers, die daar aan het woord zijn, dezelfde die ook zo graag luisteren naar de stem van het meisje (8:13). Maar dan volgt de bedenking die deze kijkgrage jongelui in de rede valt: "Wat wilt gij naar de Sulammietische zien als naar de reidans van Machanaïm?" Ik weet niet wat de reidans van Machanaïm voorstelde. Misschien een gewaagde dans, maar nog eens, ik weet het niet. Wat ik wel weet is dat er irritatie doorklinkt in deze woorden: wat willen jullie toch met dat gekijk naar de dansende Sulammietische? Zijn dat wel reine blikken of gebeurt dat met uitkleed-ogen? Het vreemde is evenwel dat HOOGLIED zich van die geïrriteerde waarschuwing niets aantrekt en er gewoon toe overgaat te beschrijven wat dan wel niet aan het dansende meisje te zien is. Bijvoorbeeld de twee op en neer deinende borsten die wellicht ontbloot of schaars bedekt gedacht moeten worden en bij de bewegingen van de dans op springende gazellenjongen lijken.

Prikkellektuur, of zoals het boek zelf zegt: "De liefdesappelen geven hun geur" (7:13). HOOGLIED is een schaal vol zulke (literaire) liefdesappelen, aphrodisiaca, stimulerende middelen. En je kunt je heel goed een verantwoordelijke oudere voorstellen die zich (vanuit een aanvankelijk misverstand) aan het boek ergert en luidop uitroept: stop dit, hier komen ongelukken van! Of, zoals de latere synagoge bepaalde, dat niemand het eerste hoofdstuk van Genesis of het HOOGLIED of begin en einde van Ezechiël zou lezen voor zijn dertigste jaar. Maar HOOGLIED na je dertigste? Dat is mosterd na de maaltijd! Niet als een geofende in de erotiek, maar om je te oefenen in de erotiek moet je het HOOGLIED lezen.

HOOGLIED is het zich inderdaad bewust dat het met vuur speelt. Het weet van de kleine vossen die de wijngaard bederven (2:15). En de wijngaard, dat is in HOOGLIED de lusthof der sexuele geneugten. Die ziet de auteur bedreigd door kleine vossen die in de dagelijkse werkelijkheid grote schade in een wijngaard aan konden richten. Nu, die kleine, schadelijke vossen moeten gevangen worden, vindt HOOGLIED. Maar het boek wacht niet af tot ze achter slot en grendel zitten. het laat zich door de gevaren die de sexualiteit bedreigen, niet ophouden. Het boek weet ook van 'de verschrikking in de

nacht' (3:8), een term die veel sexueel mishandelde vrouwen zullen verstaan, maar ook die verschrikking schrikt niet echt af, HOOGLIED treedt daar als een gewapende held tegenop (hetzelfde 3:8). HOOGLIED spreekt ook van loerende leeuwen en panters en het meisje wordt bij hen vandaan gelokt (4:8). Maar in het volgende vers betovert ze de jongen al weer met een blik van haar ogen. Deze erotiek zegt dus wel dat er leeuwen en beren op de weg zijn maar anders dan de luiaard blijft ze uit vrees daarvoor niet binnen.

Ja, je moet zeggen dat het HOOGLIED diep doordrongen is van de dubbelzinnigheid der sexuele liefde. De erotiek waar zo uitbundig van genoten wordt, is tegelijk sterk als de dood. Ik doel hier natuurlijk op de belangrijke passage van 8:6 e.v.: "Leg mij als een zegel aan uw hart, als een zegel aan uw arm". Dat vraagt het meisje. Ze smeekt of ze voor de jongen een persoonlijk bezit mag zijn ('zegel'), waar hij gewetensvol ('hart') mee om zal gaan en waar hij zijn 'arm' (linker en rechter) teder omheen zal leggen. 'Hart' en 'arm' staan trouwens ook voor 'denken' en 'doen', 'plannen' en 'uitvoeren'. De jongen wordt dus gevraagd in zijn denken en doen met het meisje om te gaan als was het zijn allerpersoonlijkst bezit. "Wie zijn eigen vrouw liefheeft, heeft zichzelf lief", schrijft de apostel Paulus (Ef. 5:28), en op zoiets doet het meisje een beroep.

"Want", voegt ze er bang aan toe, "wreed als de dood is de liefde, meedogenloos als het rijk van de doden de hartstocht". De vertaling 'wreed' (hebr. 'az) en 'meedogenloos' (hebr. gasja) geven aan de uitspraak een negatieve kleur. De combinatie van deze twee Hebreeuwse woorden komt ook voor in de 'zegen' van vader Jakob over zijn beide zonen Levi en Simeon: "Vervloekt is hun toorn want die is wreed, en hun grimmigheid want die is meedogenloos ..." (Gen. 49:7). De erotische liefde kan een doodsdrift zijn, die vernielt en het hele leven stuk maakt. Zij is bovendien een onbeheersbare kracht, men schaft haar niet zomaar af of aan: "Vele wateren kunnen de liefde niet uitblussen, ja, zelfs rivieren kunnen haar niet wegspoelen. Al zou iemand alle rijkdom van zijn huis voor de liefde willen geven, smadelijk zou men hem afwijzen".

"Haar vlammen zijn vuurvlammen, een vuurgloed des HEREN", lezen we dan ook nog in het midden van de passage. Bij deze uitspraak moeten we even halt houden. Je kunt het Hebreeuws van de tekst inderdaad zo weergeven: 'vuurgloed des HEREN', waarbij de Here God als de oorsprong van de vurige liefde gedacht is, maar waarschijnlijk is dit niet. God wordt nergens elders in het HOOGLIED genoemd. En de enige plaats waar dat zou gebeuren, zou dan deze tekst hier zijn en daar zou het dan ook nog plaats vinden op een verstolen manier, althans in het Hebreeuws, namelijk door middel van een afkorting van de heilige verbondsnaam? Dat acht ik niet aannemelijk. Als hier God bedoeld was dan had dat duidelijk en ondubbelzinnig gezegd moeten zijn.

H.M. Ohmann, in zijn HET HOOGLIED, de koning te rijk, een goed geschreven boek waar veel bruikbaar in staat, vindt dat in deze tekst waar de liefde een vuurgloed des HEREN genoemd wordt, HOOGLIED zijn klimax bereikt. Naar deze belijdenis is lang heengewerkt en die komt er hier dan ook uit. "Langzamerhand komen we bij Hem uit", en: "Van het begin af heeft de dichter naar dit zo helder ontwikkelde gezichtspunt gestreefd" (p. 95). Maar deze uitleg verplicht Ohmann nu om van de liefde die zo op de Here God

zelf wordt teruggevoerd, enkel goeds te zeggen. Het zijn immers alleen de goede gaven die van de Vader der lichten afkomstig zijn (Jak. 1:16,17). En dat 'sterk als de dood' heeft volgens hem dan ook niets negatiefs en wil alleen maar beduiden dat de liefde een soort tegenwicht biedt tegen de dood. Sterk als de dood = opgewassen tegen de dood. De dood raapt de mensen weg en de altijd weer ontbrandende liefde zorgt ervoor dat er telkens opnieuw mensen in het leven worden geroepen (p. 94). Een gewrongen uitleg vind ik dat en de schokkende vergelijking van de liefde met de dood wordt zo ver'harmlos't.

Nee, 'sterk als de dood is de liefde', - daar spreekt vrees uit. Vrees die we in het HOOGLIED vaker tegenkomen, zoals ik liet zien. Eros bedrijven is spelen met vuur. Het is wel waar dat deze vrees nergens de overhand krijgt en dat ze overstemd wordt door de blijde en onbekommerde toon van genieten. Maar overstemmen is nog geen wegstemmen. De liefde is een vreeswekkende kracht. En het meisje doet nu een beroep op het hart van de jongen om haar tegen dat vernielende vermogen van de erotiek in bescherming te nemen. Toch, met de slotzin van het boekje, slechts een klein eindje verder, brengt het meisje de jongen opnieuw het hoofd op hol, getuige de niet mis te verstane woorden: "Haast u, mijn geliefde, en doe als de gazel of als het hertejong op bergen vol balsemkruid". De vreesachtige toon van 'sterk als de dood is de liefde' lijkt dan weer vergeten. Het is eigenlijk ongelofelijk dat zo'n negatief woord (althans een woord waar zo'n negatieve kant aan zit) zo weinig effect op het geheel van het boek heeft. Het dempt nergens de vreugde.

Daarom, 'vuurgloed des HEREN', - de liefde? Ik zal het niet ontkennen, maar op deze plaats past dat niet. We moeten hier liever vertalen, wat taalkundig ook wel zo waarschijnlijk is (de uitgang -ja als versterking van het zelfstandig naamwoord, zoals in Jer. 2:31 en Ps. 118:5)): 'een geweldige vuurgloed'. De liefde wordt met deze uitdrukking dus niet sakrosankt verklaard of tot een enkel-goed gemaakt. Daarvoor is ze ook te dubbelzinnig, te ambigu. Eros die niet door het geweten gestuurd wordt, is verwoestend en leidt met name voor de vrouw tot 'verschrikking in de nacht'. Ook van de vrouw trouwens die eros zonder agape bedrijft, staat geschreven dat haar huis wegen zijn naar het dodenrijk, die afdalen naar de binnenkamers van de dood (vgl. Spr. 7:27). Ik ben geneigd dit woord uit Spreuken met de vergelijking 'sterk als de dood is de liefde' in verband te brengen. De doodskracht van de erotiek is dan gelijkelijk over beide sexen verdeeld.

De dreigende kant van de onderhavige uitspraak vind ik dus de overheersende. 'Sterk als de dood is de liefde' - het wordt met vrees vastgesteld, zoals ook blijkt uit de voorafgaande vraag van het meisje om bescherming: "Leg mij als een zegel aan uw hart ... w a n t ...". De vraag is dan overigens wel welk hart sterk genoeg is om de doodskracht van de liefde te weerstaan en de gevaren van de erotiek te beteugelen. Is voor het goed hanteren van de seksualiteit niet iemand nodig die sterker is dan de dood omdat hij de dood heeft overwonnen?, zo vraag je je af. Gaat HOOGLIED hier niet uit van de Christus, en tegelijk: roept het niet om Hem? We zullen het verderop over dit gezichtspunt nog nader hebben.

Het tot dusver gezegde samenvattend vind ik dit het raadselachtige van HOOGLIED dat het boek niettegenstaande het feit dat het de gevaren van de

erotiek zo scherp onderkent, er toch zo onbekommerd op in gaat en er zo positief en zuiver over spreekt. Er is in deze liefde geen vrees (vgl. I Joh. 4:18), of zo die er al is, de liefde laat zich er in het geheel niet door bepalen. Alle angstvalligheid en krampachtigheid is haar vreemd. De reden tot vrees wordt toegegeven, maar er wordt aan de vrees zelf niet toegegeven. Dat kan ik van het boek van professor Ohmann niet helemaal zeggen. Daarin wordt de sexuele genieting verdedigd, goed verdedigd (bijv. p. 56), maar niet gevierd. En dat is wat in het HOOGLIED zo indrukwekkend gebeurt en wat het boek tot een raadsel, een geheimenis maakt.

DE VERBORGEN BRON

Dit raadselachtige vind je trouwens vaker in de Schrift. Op weer andere gebieden. Ik denk nu aan Psalm 8, een lied waarin niet de seksualiteit maar het mens-zijn in het algemeen geweldig gevierd wordt. "Gij hebt hem bijna goddelijk gemaakt ...", u weet wel, die duizelingwekkend uitspraak. Hoe kan die psalm zo spreken! Want de dichter weet toch dat hij niet meer in het paradijs is. Hij beschrijft Adam als was hij nog zonder zonde - de bewoording van de psalm doet sterk aan Genesis 1 denken - maar tegelijk blijkt hij zich bewust te zijn in een gevallen wereld te verkeren. Want hij weet van de vijand en de wraakgierige (vs 3). Als nu toch die mens, die zo hemelhoog verheven wordt (nog eens: 'bijna goddelijk!'), - als die nu toch eens zo'n vijand of wraakgierige is. Dan is de ellende toch niet te overzien? Toch viert de psalm onbekommerd het humanum.

Daar komt nog iets bij. Van die mens van Psalm 8 wordt gezegd dat alles onder zijn voeten is gelegd (vs 7). Daaronder behoort ook 'hetgeen de paden der zeeën doorkruist'. Maar wordt zoiets ook niet gezegd van de Leviathan, de slang, die elders in de Schrift genoemd wordt 'duivel en satan'? (Ps. 104:25/6; Jes. 27:1; Opb. 20:2). Is die dan ook onder de voeten van de mens gelegd? Was dat maar zo. Maar het is evenmin als met de seksualiteit het geval.

Hoe kan Psalm 8 zo hooggestemd zingen van de mens als er toch vijandige en wraakgierige mensen op de aarde rondlopen en als er toch een duivel is die rondgaat als een brullende leeuw? Dat is dan ook weer zo'n raadsel. Je kunt weliswaar zeggen dat de psalm een zekering aanbrengt door deze lofzang op de mens te vatten in de gewichtige zin, voor en na: "O HERE, onze Here, hoe heerlijk is úw naam op de ganse aarde" (de verzen 1 en 10). Letterlijk is zo de mens van Psalm 8 'in de Here' beschreven. Maar nog eens, Genesis 3 vertelt ons dat de mens uit de sfeer van de Here is weggelopen. En zo moet je èn van HOOGLIED èn van Psalm 8 zeggen: dit geheimenis is groot.

Ik geef nog een voorbeeld: het boek Prediker, ongeveer uit dezelfde naballingschaps-tijd, vermoedelijk, als HOOGLIED. Hoe kan een boek de ijdelheid van het mensenleven zo 'schonungslos' onder ogen zien als daar gebeurt? Wat is de verborgen kracht vanwaaruit dat gedaan wordt? We hebben toch allen de neiging om als we over het mensenleven nadenken, niet al te somber te zijn uit angst dat wij onszelf en de anderen ontmoedigen? Daarom gaan we het onbarmhartig onder de ogen zien van 's levens ijdelheid uit de weg uit vrees dat onze werkelijkheidszin in zwartgalligheid ontaardt. Maar Prediker is reëel, spaart niets en niemand en behoudt er toch zijn opgewektheid bij. "Geniet het leven met de vrouw die gij liefhebt al de dagen uws ijdelens levens ..." (9:9). Geldt ook hier niet: dit geheimenis is groot?

Weet u hoe de Schrift zelf dit raadsel, althans wat betreft Psalm 8, oplost? Het Nieuwe Testament komt, en de Brief aan de Hebrëeën zegt: Christus is die koning-mens (Hebr. 2:5-9). En als we ons in Christus bergen door het geloof, dan zullen we in beginsel ook zulke mensen kunnen zijn als waarover de psalm zingt. Eigenlijk wordt dan vanuit de nieuwtestamentische werkelijkheid van Christus achteraf duidelijk hoe zo'n psalm als de achtste in de bijbel terecht heeft kunnen komen. Er wordt in dat lied door de Heilige Geest als het ware al een voorschot op Hem genomen.

Welnu, dit zo zijnde, is het dan wel zo'n wonder dat de kerk met het HOOGLIED iets dergelijks gedaan heeft als de Schrift met Psalm 8? De kerkelijke uitleg heeft gezegd: Christus is die jongen, die bruidegom, en het meisje, de bruid, dat is de kerk. Dus zij heeft geloofd: het Oude Testament heeft in het HOOGLIED wat de sexualiteit betreft een voorschot genomen op de liefde die in Christus geopenbaard zou worden. De eros, de erotiek van het HOOGLIED, werd zo ondergebracht bij de agape, de liefde als dienende en respekterende liefde zoals Christus die heeft laten zien. En als wij ons nu laten doordringen van die liefde van Christus, dan - zo is de gedachte geweest - zullen wij tot een onbekommerde erotiek kunnen komen, tot een echt genieten van de sexuele vreugde. Dan behoeven wij de levensfase die daar in het bijzonder voor staat, niet te verzuimen uit angst. Integendeel, dan zullen wij ons in de erotiek oefenen met het oog op de agape die we voor ons hele leven nodig hebben.

Zo is - stel ik mij voor - de oorspronkelijke gedachte van de kerk geweest toen zij het HOOGLIED op Christus en de gemeente betrok. Terwille van de eros ging men naar de agape van Christus en de gemeente, vervolgens terug naar de eros om via een bevrijde erotiek voor het hele leven in de liefde ingespannen te worden. Dat is later in de kerk volkomen scheef gelopen. Toen is men de vlucht naar Christus als het enige en eigenlijke gaan zien, alsof het in het HOOGLIED daarover ging. De erotiek als lijfelijk genot verdween zo volkomen uit het beeld. Maar van den beginne is het zo niet geweest. De oorspronkelijke bedoeling was om over de omweg van Christus en de gemeente bij de heuse erotiek terecht te komen. En via de erotiek bij het hele menselijke leven dat juist door de polariteit van 'mannelijk en vrouwelijk' zo uitermate boeiend is. Het is immers niet voor niets dat in Genesis 1 dat mannelijk-vrouwelijk ten nauwste op het geschapen zijn naar het beeld Gods betrokken is. Beide worden in één adem genoemd. Je zou op grond daarvan de sexualiteit in de breedste zin des woords het belangrijkste werktuig kunnen noemen met behulp waarvan wij het geschapen zijn naar Gods beeld tot uitdrukking mogen brengen.

Wel moet ik zeggen dat die vlucht naar Christus, zonder door te stoten naar de bijbelse beleving van de erotiek zelf, voor de meesten van ons een zeer bekende werkelijkheid is en dat wij maar bij ogenblikken verder komen. Het is ook in dit opzicht zoals de titel van een boek van Huub Oosterhuis zegt: zien - soms, even. De door het HOOGLIED bedoelde werkelijkheid laat zich slechts fragmentarisch en stuksgewijs genieten. Het is een (be)kennen ten dele, - om het met een woordspel op het nieuwtestamentische HOOGLIED, I Korinthiërs 13, te zeggen. Tussen haakjes: die naam 'nieuwtestamentisch HOOGLIED' is treffend juist. Het hoofdstuk is als het ware de hermeneutische sleutel die toegang verleent tot het oudtestamentische boek. Met de agape van I Korinthiërs 13 moet je naar de eros van het HOOGLIED toe.

De kerk heeft dus - zo is mijn stelling - dezelfde denkbeweging gemaakt als de bijbel zelf doet wanneer hij stuit op iets raadselachtigs, dat hij er namelijk mee naar Christus gaat. In verband met ons onderwerp valt hier vooral aan Paulus te denken. Wanneer deze apostel nadenkt over het raadselachtige dat een man zijn vader en moeder verlaat om zijn vrouw aan te hangen en één vlees met haar te worden, dan schrijft hij: "Dit geheimenis is groot. Ik voor mij spreek (het) naar Christus en de gemeente toe" (Ef. 5:32, heel letterlijk vertaald). Je zou dit als volgt vrij kunnen weergeven: 'dit geheimenis is mij te groot. Ik betrek het maar op Christus en de gemeente'. Dit is een verlegenheidsbeweging van de apostel. Niet dat hij hier met de handen in het haar staat omdat hijzelf ongetrouwd is. Dat is te plat gedacht. Nee, hij weet dat concrete eenheid tussen mensen eigenlijk geen haalbare kaart is en dat ook de best getrouwen ten opzichte van elkaar nog maar al te vaak twee afzonderlijke 'vlezen' blijven. En nu denkt hij het raadsel van die concrete eenheid vanuit Christus en zijn gemeente nader te kunnen komen. Hij maakt voor dit geheimenis de omweg over Christus.

Zo nu kun je van de onbekommerde erotiek van het HOOGLIED ook zeggen: dit geheimenis is groot. Ik betrek het maar op Christus en de gemeente. Niet om het daarbij nu maar te laten, maar om juist van Hem uit tot dit raadselachtige terug te keren en het te leren hanteren ten behoeve van het hele leven. Want een cultuur die in de erotiek leert heersen in plaats van dienen, plaatst zichzelf scheef voor heel het leven.

Een boek als dat van prof. Ohmann is fel gekant tegen een allegorische uitleg van het HOOGLIED. De schrijver noemt deze exegetische methode "een belediging voor de HERE" (p. 37). En van het boek HOOGLIED van ds F. van Deursen valt hetzelfde te zeggen. Ook hij ziet niets in de allegorische uitleg. En het is waar, wanneer bij deze uitlegkundige benadering van het boek alles wordt omgeduid en elk detail wordt vergeestelijkt, dan moet je deze auteurs in hun afkeer bijvallen. Dan is dat allegoriseren ook een misselijk makend gedoe. Lees daarvoor maar eens de Kanttekeningen van de Statenvertaling, die bijvoorbeeld de twee borsten van het meisje duiden als het Oude en het Nieuwe Testament en dergelijke smakeloosheden meer. Toch lijkt mij de omweg over Christus onvermijdelijk om op de wijze van het HOOGLIED recht tegenover de erotiek te komen staan. Als reeds de synagoge dat te hulp roepen van het Oude Verbond al niet heeft kunnen laten (zie bijvoorbeeld de Targum op HOOGLIED), hoeveel te meer zal de kerk dan naar het Nieuwe Verbond gaan om het HOOGLIED aan te kunnen.

Ohmann oriënteert zich voor de schoonheid en de vreugde van de erotiek sterk op de schepping en heeft het één en andermaal over "Herinneringen aan het paradijs, in een gevallen wereld waar nog de sporen van die tijd overgebleven zijn" (p. 70). Zie ook p. 18: HOOGLIED "bepaalt ons bij de oorspronkelijke toestand. We ruiken hier de geuren van het eerste paradijs". Ook op dit punt vindt Ohmann Van Deursen aan zijn zijde. Ik zeg niet dat dit een foute oriëntering is. Ik maak deze terugkijk naar de goede schepping gaarne mee. Maar tegelijk konstater ik dat de kracht die van deze verwijzing naar de schepping uitgaat, beperkt is. En ik schrijf het daaraan toe dat Ohmann een toch nog te angstvallig boek en ja, ook wel een moralistisch boek geschreven heeft. Zoals gezegd, de sexuele genieting wordt erin v e r d e d i g d, niet g e v i e r d. Vandaar zijn herhaalde waarschuwing dat de twee van het HOOGLIED nog niet getrouwd zijn, of

woorden van gelijke strekking (zie pp. 70, 72, 73, 80, 82/3, 88, 89, 90 en 91), en dat ze de huwelijks grens in acht nemen. Dat leidt bij hem nog al eens tot een minimaliserende uitleg van HOOGLIEDS zwaar erotische beelden (zie bijv. p. 91, onderhelft). Mag je de teneur van Ohmann's boek geloven dan luidt de bezwering van de dochters van Jeruzalem niet: 'wekt de liefde niet op e e r h e t h a a r b e h a a g t', maar: '... e e r h e t m a g'. Dit laatste gezichtspunt, van het 'mogen', is echter niet dat van HOOGLIED. Tenminste, voor het overgrote deel niet. Zoals de moraal helemaal een opvallend geringe rol speelt in het boek. Ja, je zou als voorbeeld van aandacht voor het fatsoen de passage over het jonge zusje kunnen noemen, in 8:8-10. Ook 8:1 is in dit verband vermeldenswaard. Maar dit zijn uitzonderingen. HOOGLIED heeft het meestentijds niet over mogen of niet mogen, maar over het sexueel genieten, en dat met volle teugen, in een tijd dat de jongen en het meisje nog niet samenwonen maar wel duidelijk voor elkaar bestemd zijn en, zeker in de verbeelding, telkens over de grens van de huwelijksnacht heengaan - hetgeen Ohmann trouwens een keer ook erkent (p. 90). Tot verbazing en ergernis van zichzelf wekt HOOGLIED tot dat genieten op. 'Doe dat toch niet!', roept het boek zichzelf toe met de stem van (misschien) een ouder koorlid: "Ik bezweer jullie, dochters van Jeruzalem, bij de gazellen en bij de hinden des velds: wekt de liefde niet op en prikkelt haar niet, eer 't haar behaagt". Dat is zoveel als: maak toch aan de erotiek geen woorden vuil! Ze is er in het leven, die sexualiteit. Niets aan te doen. Maar laat ze er alleen zijn zoals ze er is bij de gazellen en de hinden des velds, namelijk als bronst. Gazellen en hinden bestoken elkaar toch ook niet met prikkelende woorden? Die maken er niet zo'n punt van. Een tijdje in het jaar hebben ze wat met de sexualiteit, omdat er tenslotte voortgeplant moet worden, en ze gaan er dan ook wel op in en in op, maar daarna is het weer afgelopen en rustig. Zo zou het bij de mens ook eigenlijk moeten zijn. Maar jullie gaan nota bene zulke gevoelens oproepen en prikkelen, met woorden, liederen en wat verder de mens daartoe trekken kan. Hou daar toch mee op! En aan het eind zegt deze stem niet meer: hou er mee op (want daar is toch niet naar geluisterd), maar: waarom doen jullie dat nou? Wat maak je zo wel niet los? Echter, de bezweringen zorgen alleen maar voor een tegenstem die nog een aksent te meer geeft aan het ongewone dat in het boek gebeurt.

LIEFDESVERBEELDING

Let er tussen haakjes op dat de gazel in het boek dus in twee verschillende konteksten voorkomt. In de aansporing "doe als de gazel" (2:17 en 8:14) is het dier bepaald niet afkerig van sexualiteit, maar in de bezwering bij de gazellen staat het beest voor matige sexualiteit. Het is een illustratie van!) het ambigue karakter van de erotiek in de dierenwereld; je kunt de dieren gebruiken om te prikkelen en om het prikkelen af te keuren. De natura is op dit gebied maar zeer beperkt artis magistra. Hier in de bezwering wordt de dierenwereld dus gebruikt voor het tegendeel van stimuleren. Hier is de preutsheid aan het woord die de sexualiteit slechts aanvaardbaar vindt in zoverre ze beperkt is en functioneel als bij de dieren, maar die er niet tegen kan dat de kunst, de woordkunst, de beeldende kunst en de verbeeldingskunst zich van dit gegeven meester maakt. Dat moet niet, dat is gevaarlijk.

En het is waar, wie zou dit gevaar ontkennen? Om ervan onder de indruk te komen nodig ik u uit vanaf hfdst. 5:2 met mij mee te lezen. "Ik sliep maar mijn hart was wakker". Het is het meisje dat hier spreekt. Zij ligt op haar

bed tussen waken en dromen en laat haar liefdesverbeelding de vrije loop. "Hoor, mijn geliefde klopt aan". De in de wereldliteratuur overbekende scene van de buitenstaande geliefde wordt hier opgevoerd (zie ook 2:8 e.v. en ... Gezang 295 uit het Liedboek voor de kerken). "Doe mij open, mijn zuster, mijn liefste, mijn duive, mijn volmaakte, want mijn hoofd is vol dauw, mijn lokken zijn vol druppels van de nacht". De geliefde brengt de natuur mee, en dat is een gegeven waar HOOGLIED vaak mee werkt. Je mag dat de geïntegreerde seksualiteit van het HOOGLIED noemen en ik bedoel daarmee een erotiek of seksualiteit die niet geïsoleerd staat van de rest van het leven. De familie (de moeder vooral, maar ook de broers) doet erin mee, de dierenwereld is erin betrokken, het landschap speelt er een rol in en ook andere functies van de mens komen eraan te pas, zoals bijvoorbeeld die van de stem. De aandacht is dus niet versmald tot enkel het leven van de betrokkenen en binnen dat leven dan weer tot enkel de afrodisiale zones van het lichaam (die trouwens bij de beschrijving van het mannenlijf opvallend worden omzeild), nee, HOOGLIED beleeft een geïntegreerde erotiek. Hier brengt de geliefde de natuur mee in de vorm van de nachtelijke dauw: "mijn hoofd is vol dauw, mijn lokken zijn vol druppels van de nacht". In 'druppels van de nacht' mag wel een toespeling op meer gehoord worden. Dan zegt het meisje: "Ik heb mijn kleed reeds afgelegd, hoe zou ik het weer aandoen? Ik heb mijn voeten gereinigd, hoe zou ik ze weer verontreinigen?" Het meisje verexkuseert zich hier, ze kan aan het verzoek van de jongen om open te doen niet voldoen. Alleen, wat voor exkusus is dat: nee, jongen, dat gaat niet, ik ligt naakt in bed. Daar zal de jongen wel niet door afgeschrikt worden, eerder aangetrokken, - wat het meisje met haar geplaag zeker zal bedoelen.

"Mijn geliefde stak zijn hand door de opening en mijn hart werd onstuimig over hem". Als u nu weet dat 'hand' in de Schrift ook wel een aanduiding is van het mannelijke lid (Jes. 57:8, Hebr. tekst) en dat op een andere plaats in het HOOGLIED het al te gewillige meisje met een opengaande deur vergeleken wordt (8:9), dan begrijp je dat het hier om meer gaat dan het binnenkomen in de slaapkamer. Een binnenkomen in haarzelf is bedoeld. Of beter gezegd: mee-bedoeld, want de eerst voor de hand liggende betekenis vervalt hiermee niet. Het gaat hier om een allegorische ondertoon in de tekst die op de achtergrond meeklinkt. Het is grappig: meestal dient de allegorese in het HOOGLIED een ander doel, namelijk om zo gauw mogelijk uit het heikele gebied van de seksualiteit weg te komen, maar deze allegorische ondertoon van de tekst gaat daar juist dieper op in.

Aan sterke verbeelding geeft het meisje zich in haar woorden over: "... en mijn hart werd onstuimig over hem". Zij brengt zichzelf in een toestand van orgasme waar veel vocht aan te pas komt om het binnengaan te vergemakkelijken: "Ik kwam overeind om mijn geliefde open te doen, mijn handen dropen van myrrhe, mijn vingers van vloeiende myrrhe op de greep van de grendel". Hier is het tegenbeeld van de 'druppels van de nacht' waar de jongen het over had. En met de 'greep van de grendel' is misschien de klitoris mede bedoeld.

"Ik deed mijn geliefde open, maar mijn geliefde was weg, verdwenen!" Het was ook maar verbeelding en een eenzaam avontuur. Maar het meisje huivert nog na van opwinding. "Mijn ziel bezwijmde toen hij sprak". Het is een prachtige trek in het HOOGLIED dat de geliefde tijdens het liefdesspel sprekend wordt gedacht en dat juist deze bijzonderheid de ander in

opwinding brengt. In de film van Ingmar Bergman 'De Grote Stilte' wordt er zwijgend gekopuleerd. Dat is onmenselijk, dieren zeggen ook niets. Maar gelieven spreken, lieve woordjes, tedere naampjes: mijn zuster, mijn liefste, mijn duifje, mijn volmaakte. Gelieven spreken. "Laat mij je stem horen", lezen we dan ook een paar maal in het HOOGLIED (2:14; 8:13). De stem, het meest menselijke aan de mens.

Dan gaat het meisje, nog steeds in de verbeelding, de jongen zoeken: "Ik zocht hem maar ik vond hem niet. Ik riep hem maar hij antwoordde niet". Daarop volgt de eigenaardige scene op straat: "De wachters die in de stad de ronde deden troffen mij aan, zij sloegen mij, zij verwonden mij, zij rukten mij het overkleed af, de wachters der muren". Hier heb je de overheid. En die waakt over het fatsoen. Dat is haar taak en niemand moet haar daarom verachten. Alleen, verwacht van die overheid niet teveel, want zij verstaat van de liefde weinig. Zij handelt hier uit misverstand - een even fataal misverstand trouwens als eens de priester Eli ten aanzien van Hanna aan de dag legde (I Sam. 1:13 e.v.) - , want ze beschouwt het verlangende meisje op de nachtelijke straten als een hoer (vgl. Spr. 7:6 e.v.) en geven haar een geducht pak slaag. De overheid staat tegenover de liefde als hartstochtelijk verlangen vreemd. De schout en zijn rakkers zijn alleen maar fatsoensrakkers. En wie dus de liefde aan de overheid in bewaring wil geven, aan de overheid die met de instelling van het huwelijk aan de liefde een kader geeft, die vergist zich en vraagt van haar teveel. De goede bescherming die de overheid met het huwelijk aan de liefde biedt is daarvoor toch te uiterlijk, te formeel.

Dat is ook mijn bezwaar tegen het boek van prof. Ohmann die de liefde teveel benadert vanuit de vraag: mag het of mag het niet. Dat is geen zinloze vraag maar wel een beperkte. Het is de vraag van de zedemeesters van welke de overheid, burgerlijk of kerkelijk, de voornaamste is. De liefde heeft echter een eigenwettelijkheid, zoals vrij in het begin van HOOGLIED reeds wordt aangeduid: "Hij heeft mij gebracht naar het wijnhuis, en zijn banier over mij was de liefde" (2:4). Hier is de liefde onder de banier, onder de vlag, onder het uithangbord van de liefde gebracht. Liefde in naam der liefde. Dat is liefdes eigenwettelijkheid. Zij luistert naar geen regels die haar van buiten af en formeel worden opgelegd, zij krijgt alleen een goed stuur in de dienende liefde die in Christus geopenbaard is.

EXPLICIETE VERWIJZING NAAR CHRISTUS?

Wijst nu het HOOGLIED zelf, zo vraag ik tenslotte, ons de weg naar Christus? Dus niet maar impliciet, door stilzwijgend van Hem uit te gaan, maar ook meer expliciet, door met zoveel woorden naar Hem vooruit te wijzen? Misschien, is mijn antwoord. Wij komen in het HOOGLIED koning Salomo tegen. Wat is zijn rol in het geheel? Hij is niet de bruidegom, de jongen tegenover het meisje, zoals weleens gedacht is. Hij is een referentie-figuur, een standaard-model van de liefde. De jongen spiegelt zich aan hem. of beter: het meisje spiegelt haar geliefde aan hem. Zij noemt haar bruidegom 'koning'. "De koning voerde mij naar zijn vertrekken" (1:4), en: "Zolang de koning aan zijn tafel is geeft mijn nardus zijn geur" (1:12). Zij voelt zich op vorstelijke wagens geplaatst (6:2) en tussen de vrouwen en bijvrouwen van de harem is zij de koningin (6:8,9). Met zulke woorden refereert het meisje (en het boek) aan koning Salomo. Ohmann ontleent aan deze teksten (niet aan de voorlaatstgenoemde trouwens, waar hij een afwijkende uitleg van geeft die mij niet heeft overtuigd, p. 82

e.v.) de prachtige ondertitel van zijn boek: 'De koning te rijk'. Bedenken we nu voorts dat het sprekende meisje één van de koorleden, één van de dochters van Jeruzalem is, dan zijn het dus deze vrouwen, in 3:11 ook 'dochter van Sion' genoemd, die naar Salomo verwijzen als het adres van de liefde.

Nu staat evenwel aan deze verwijzing een belangrijk obstakel in de weg. Koning Salomo heeft namelijk een harem. "Zestig koninginnen zijn er, tachtig bijvrouwen en jonkvrouwen zonder tal" (6:8). Vanwege deze omstandigheid is Salomo toch niet zo'n goed voorbeeld voor de twee gelieven, zou je zeggen. Dat valt inderdaad niet te ontkennen. "Salomo bezat een wijngaard te Ba'al-Hamon. Hij gaf die wijngaard aan bewakers, ieder geeft voor de vrucht daarvan duizend zilverlingen." (8:11 e.v.). Je moet deze naam, Ba'al-Hamon, eigenlijk vertalen om de bedoeling van deze passage te begrijpen. Ba'al-Hamon betekent: 'heer der menigte', en daaraan weet je zeker dat met die wijngaard een toespeling op de harem gemaakt wordt. Salomo kan als heer zelf die menigte vrouwen niet nalopen en is daarom genoodzaakt over dit vrouwvolk onpersoonlijke wachters aan te stellen. Dat levert natuurlijk een karikatuur van het huwelijk op. Over voorbeeld gesproken ...

Maar van de andere kant, Salomo is toch de messiaanse koning bij uitstek, de Davidszoon die de profetie van II Samuel 7 als eerste vervulling in het vizier had. En de dochters van Sion, dat zijn toch bij de profeten de vertegenwoordigsters van Israëls gemeente (Jes. 3:16-4:6; om van het enkelvoud 'dochter Sions' maar te zwijgen). Zij zijn het die ten aanzien van Salomo grote verwachtingen koesteren. Hij is de belichaming van Israëls hoop - ook voor het gebied dat HOOGLIED bestrijkt. "Gaaf uit, dochters van Sion, aanschouwt koning Salomo met de kroon waarmee zijn moeder hem kroonde op de dag van zijn bruiloft, op de dag van de vreugde zijns harten" (3:11). Uit deze tekst blijkt trouwens duidelijk dat koning Salomo niettegenstaande zijn harem toch met slechts één hoofd-koningin getrouwd was, want op 'de dag van zijn bruiloft' zal hij wel niet kollektief met die 'menigte' van zijn harem in het huwelijk getreden zijn.

Koning Salomo komt dus onder tweeërlei gezichtspunt voor. Er is een voorbijgaande Salomo die inderdaad als voorbeeld ondeugdelijk is. Van hem wordt in 8:12 afscheid genomen: "... de duizend laat ik aan u, Salomo ..." Maar er is ook een blijvende Salomo naar wie door trouwende jongelui verwezen kan worden en over wie de dochters van Jeruzalem lovend spreken. Dat is de koning-bruidegom die we ook in Psalm 45 ontmoeten.

Wanneer Ohmann de passage over Salomo in hfdst. 3 bespreekt maakt hij het koning-zijn teveel los van het bruidegom-zijn, is mijn indruk. Hij behandelt Salomo als een private persoon. En als zodanig is de koning voor hem een referentie-figuur (p. 65/6). Ik denk dat Ohmann daardoor te snel met Salomo gereed is. De term 'referentie-figuur' neem ik graag van hem over maar ik vul hem toch met een grotere betekenis: messiaans standaard-model voor de liefde. Ik zie Salomo dan als de messiaanse koning van Psalm 45. In dit 'liefdes-lied' (vs 1) is het koning-zijn met het bruidegom-zijn onlosmakelijk verbonden. De vreugdeolie waarmee God hem gezalfd heeft boven zijn medegenoten (vs 8) komt hem in beide hoedanigheden toe. Trouwens, de overeenstemming tussen 3:6: "Wie trekt daar op uit de woestijn ...?" (waar het over Salomo gaat), en 8:5: "Wie trekt daar op uit

de woestijn, leunend op haar geliefde ...?" (waarmee de twee van het HOOGLIED bedoeld zijn), laat duidelijk zien dat Salomo meer is dan een 'stuk van het decor', zoals Ohmann hem noemt (p. 66). Dit gaat toch meer in de richting van inspiratiebron. Salomo, vanwege de belofte die op hem rust, is de inspiratiebron van de liefde en het is uit kracht van de verwijzing naar hem dat het meisje kan leunen op de arm van haar geliefde en als de zwakkere bij de sterkere bescherming mag vinden. Achter koning Salomo aan trekken de twee van HOOGLIED op uit de woestijn - wat een beeld kan zijn van het leven dat door een niet bevrijde erotiek woest en ledig en vreugdeloos is geworden.

Volgens mij breekt hier in hfdst. 3 van het HOOGLIED de messias-verwachting zich baan, toegepast op het sexuele leven. Er valt niet overheen te lezen dat juist in deze passage, in één en dezelfde zin, de beide namen klinken waaromheen in het Oude Testament de heilsverwachtingen zich groeperen, die van de Davidszoon (bij uitstek: Salomo) en die van Sion. Ook HOOGLIED stelt dus zijn verwachting op de heilscentrale die met de naam van Salomo (gekombineerd met Sion) is aangeduid, zo stel ik aarzelend vast. Daarom kan het boek zo onbekommerd over de seksualiteit schrijven. En via Salomo komen wij bij de Christus terecht die gezegd heeft: "Meer dan Salomo is hier" (Matt. 12:42).

SLOT

Het geheimenis van HOOGLIEDS vreesloze erotiek is groot. Maar, zeggen wij Paulus achterna, laten wij het via Salomo en de dochters van Sion betrekken op Christus en de gemeente. Van Hem, Christus, uit komt er een liefde vrij die de sturende kracht is van de erotiek en die tegen de doodsdrijf die de erotiek ook kan beheersen, is opgewassen. Daarom kan vanuit de dienende liefde van Christus de erotiek met volle teugen worden genoten, ja, kan er toe opgewekt en geprikkeld worden en kan er zelfs een boek geschreven worden dat zich de beoefening van de ars amandi ten doel stelt "... opdat de mens Gods volkomen zij, tot alle goed werk volkomen toegerust" (II Tim. 3:17). Deze ars amandi is christiana. Zij vreest niet.

Wij leven in een tijd van sekularisatie. Die manifesteert zich op sexueel gebied in de treurige verruwing van de omgang tussen mannen en vrouwen. Bij alle verdriet dat je daarover kunt hebben is er echter ook een lichtpuntje. Je gaat nu in een terugblik zien hoeveel het evangelie voor de beleving van de seksualiteit betekend heeft. De omweg over Christus en de gemeente heeft de erotiek bepaald geen kwaad gedaan. En het was ook niet alles preutsheid en geremdheid, zoals de wereld zich dat zo graag voorstelt. Met name de tederheid heeft gebloeid waardoor de vrouw tegenover de man de vrees kon afleggen. Vanuit de verruwing die we nu meemaken kijken we met nog meer verbazing naar het HOOGLIED terug. Het geheimenis ervan is inderdaad groot. Wat in het aan ons voorafgaande tijdperk een vanzelfsprekendheid leek is nu inmiddels bezig een groot wonder te worden: vreesloze erotiek.

H. de Jong
mei 1990
Zeist